

ւում է մեր այս կամ այն միջավայրը իր լաւ և վատ կողմերով բեւ հանել և բաց անել մեր կեանքը կրճող վերքերից մէկն ու մէկը: «Պատուի համարը» մեր հասարակական մարմնի վրայ մի այդպիսի շարաւալից վերքի պատկերն է:

Ոսկը լաւ անցաւ իր ամբողջութեամբ: Հնդկնակը բոլորն ծափահարութիւնների առարկայ դարձաւ:

Ա.

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ ԲԱՄԲԱԿԱԳՈՐԾՆԵՐԻ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ- ՆԵՐԻ ԱՌԻԹՈՎ

Ինչպէս յայտնի է բամբակագործութեամբ Ռուսաստանում զբաղում են Անդրկովկասում, Թուրքաստանում և Անդրկասպեան երկրներում: Այդ երկրների մէջ առաջին տեղն է բռնում Թուրքաստանը, որ տալիս է տարեկան 5—5½ միլիոն պուդ բամբակ, յետոյ գալիս է Անդրկովկասը (մօտ 700 հազար պուդ), իսկ Անդրկասպեան երկիրը բռնում է վերջի տեղը, մօտ 300—400 հազար պուդ արդիւնաբերութեամբ:

Թէ ինչ արագութեամբ է զարգանում բամբակագործութիւնը Ռուսաստանում, երևում է այն փաստից, որ դեռ մի 14—15 տարի առաջ Ռուսաստանի ամբողջ արդիւնաբերութիւնը չէր հասնում 2 միլիոն պուդի, իսկ այժմ նա աւելի քան եռապատկուել է: Պէտք է առհասարակ նկատել, որ բամբակի կուլտուրան XIX դարու երկրորդ կիսում արել է հսկայական առաջադիմութիւն:

Մինչդեռ մի դար առաջ, 1801 թուին, ամբողջ երկրագնդի վրայ ստացուել է 14 միլիոն պուդ բամբակ, այժմ միայն Ամերիկան տալիս է 10—11 անգամ աւելի շատ, այսինքն մօտ 150 միլիոն պուդ:

Երկրորդ տեղն է բռնում Հնդկաստանը 35 միլ. պուդ. յետոյ գալիս է Չինաստանը 20 միլ. պուդ, Եգիպտոսը 15 միլ. պուդ և Ռուսաստանը 6—7 միլ. պուդ:

Այս վերջին քանակութիւնը չի կարողանում բաւականութիւն տալ ռուս գործարանատէրերին, այնպէս որ նրանք ստիպուած են տարեկան մօտ 10 միլ. պուդ էլ առնել ուրիշ երկրներից, վճարելով դրա համար մօտ 90—100 միլ. ըուբլի:

Այսպիսի մեծ քանակութեամբ օտար բամբակի պահանջ

ունենալով, և ցանկալով այս կարիքը հոգալ իր ոյժերով, ռուս կառավարութիւնը ամեն կերպով աշխատում է նպաստել գիւղատնտեսութեան այդ կարևոր ճիւղի զարգացման Ռուսաստանում: Այդ նպատակով նա մտցրել է հովանաւորական մաքս օտար բամբակի վրայ (պաշտին մօտ 3 ռուբլի), հիմնում է դանազան ագարակներ, պահում է մասնագէտ—ինստրուկտորներ, հրաւիրում է համաժողովներ, որտեղ քննուում են բամբակագործութեան կարիքները և նոյնի զարգացման նպաստող միջոցները կային:

Հէնց այդպէս համաժողովներ էր հրաւիրուել այս հոկտեմբեր ամսին Աղդաշում և Երևանում: Համաժողովները ընդամենը տեւեցին ամեն մէկը 2 օր. Աղդաշում հոկտեմբերի 5-ից—7-ը, իսկ Երևանում 14—16-ը: Ինչպէս յայտնի է Երևանի նահանգը իր բամբակագործութեամբ Անդրկովկասի նահանգների մէջ բռնում է առաջին տեղը, տալով մօտ 500 հազար պուդ, այսինքն Անդրկովկասի բոլոր արդիւնաբերութեան ¹/₃-ական մասը. երկրորդ տեղը պէտք է դնել Գանձակի նահանգը, իր բամբակի գլխաւոր շուկայ Աղդաշով, 100 հազար պ., յետոյ արդէն գալիս են Բազուայ նահանգը 50—60 հազ. պ., Քութայիսի՝ 30 հազ. պ. և վերջապէս Թիֆլիսի՝ 10 հազ պուդ: Այդ համաժողովներին բացի կառավարութեան կողմից նշանակուած մարդկանց, ժամակցում էին և տեղական կալուածատէրներից մի քանիսը: Իսկ գիւղացիք, որոնք իսկապէս բամբակի գլխաւոր, եթէ ոչ միակ արդիւնաբերողներն են, չունէին ոչ մէկ ներկայացուցիչ: Մանրամասն քննելով բամբակագործութեան կարիքները, համաժողովները եկան ի միջի այլոց *), հետեւեալ եզրակացութիւններին:

Բամբակագործութեան զարգացման խանգարող պայմանների մէջ, համաժողովների կարծիքով, առաջին տեղն է բռնում քանութիւնների պակասութիւնը, որը նամանաւանդ շատ զգալի է Գանձակի, Բազուի, Քութայիսի և Թիֆլիսի նահանգների համար:

Բամբակագործութիւնը, լինելով գիւղատնտեսութեան ինտենսիւ ճիւղերից մէկը, պահանջում է շատ մեծ չափերով բանւորական ձեռքեր, մանաւանդ բամբակի մշակութեան ձեւրում: Մեզ մօտ բամբակագործութեան մէջ անհրաժեշտ բոլոր աշխատանքները մարդիկ կատարում են իրանց ձեռքերով:

*) Սօսել յանձնաժողովների ընդունած բոլոր որոշումների մասին՝ մեզ հետո կը տանէր: ըստ այնքան էլ հետաքրքիր չէ, այնպէս որ մենք կանգ կ'առնենք միայն գլխաւորների վրայ:

Մինչդեռ Ամերիկայում, օրինակ, այն բոլոր աշխատանքները, որոնք կարելի է կատարել մեքենաների միջոցով այդպէս էլ անում են:

Այնտեղ այժմ արդէն ոչ ոք համարեա ձեռքով չի ցանում և քաղհանում, այլ այդ աշխատութիւնների համար գործ են ածում մեքենաներ, որոնք թէ աւելի շուտ և թէ աւելի լաւ են կատարում այդ գործողութիւնները, քան մարդը: Այդպիսով ամերիկացին կարողացել է թէ հեշտացնել իր գործը և թէ հարկաւոր բանւորների թիւը կրճատել մի քանի անգամ: Նոյն միջոցին պէտք է դիմեն և մեր բամբակագործները:

Դրա համար անհրաժեշտ է Անդրկովկասի զանազան մասերում հիմնել գիւղատնտեսական գործիքների պահեստներ, որտեղից գիւղացիք կարողանային թեթեւ պայմաններով ձեռք բերել սնհրաժեշտ գործիքներ և երկրորդ՝ բամբակագործներին ընտանեկան դուքանչիւների և վաշխառուների ճանկերից ազատելու համար, բանալ փոխատու հիմնարկութիւններ: Իսկ բանւորների թիւը շատացնելու համար յանձնաժողովները ցանկութիւն յայտնեցին որ՝ ա) դիւրութիւն տրուի Պարսկաստանից բանւորներ գալուն՝ բ) ամեն կերպով նպաստել գաղթականութեան Ռուսաստանից Անդրկովկաս և գ). հնարաւոր չափերով թուլացնել թափառականութիւնը թուրք ազգաբնակչութեան մէջ:

Բամբակագործութեան զարգացման խանգարող երկրորդ գործօնն է, համաժողովների կարծիքով, ոռոգուող հողերի սակաւութիւնը: Այդ պատճառով, համաժողովների կարծիքով մի կողմից պէտք է ոռոգել նոր-նոր հողեր, միւս կողմից պակասեցնելով բրնձի ցանքների քանակութիւնը, որը 4—5 անգամ աւելի շատ ջուր է պահանջում, քան բամբակը:

Մի կողմ թողնելով այն, որ այսպիսի փոփոխութիւնները կատարելու համար բաւական չեն միայն ցանկութիւններ, այլ հարկաւոր են աւելի լուրջ հանգամանքներ, պէտք է նկատել, որ այն ցանքսերն էլ որ անում են, բանւորների պակասութեան շնորհիւ, կատարւում են ամենաանուշադիր կերպով, և դրա համար էլ չեն տալիս նոյնիսկ կէսը այն բերքի, որը կարելի կը լինէր ստանալ մի քիչ աւելի ուշադիր և լաւ մշակութեան դէպքում: Երկրորդ՝ դեռ Անդրկովկասում շատ ոռոգած ու պարապ հողեր կան, որոնք կարող կը լինէին ծառայել այդ նպատակին: Եւ երրորդ, ջրի նոյն քանակութեամբ, միայն մի քիչ աւելի կանոնաւորելով ջրաբաշխութեան գործը և լաւացնելով մշակութեան ձեւը, կարելի կը լինէր զգալի

կերպով աւելացնել բամբակի ցանքսերը առանց նոր ծախսեր անելու նոր հողեր ոռոգելու համար:

Բանը նրանումն է, որ մի քանի տարի առաջ լոյս են տեսել Անդրկովկասի համար ջրաբաշխութեան առանձին կանոններ: Բայց որովհետեւ այդ կանոնները, ինչպէս և շատ-շատերը, կազմուել են երկրի պայմաններէ. հետ անծանօթ անձանց ձեռքով, այդ կանոններից շատերը անհամապատասխան և անիրագործելի են: Համաժողովները ցանկութիւն յայտնեցին, որ այդ կանոնները՝ երկրին և գործին տեղեակ մարդկանց ձեռքով քննութեան և փոփոխութեան ենթարկուեն:

Բացի այս բոլորից, համաժողովները շատ ուրիշ լաւ ցանկութիւններ» էլ յայտնեցին: Օրինակ, որ Անդրկովկասում աւելացնուի մասնագէտների և ինտրովտորների թիւը, հիմնուի ստորին դպրոցներ, հմուտ բանւորներ պատրաստելու համար, աւելացնուի մետէօրոլոգիական կայարանների թիւը, կազմակերպուի Անդրկովկասի համար գիւղատնտեսական վիճակագրական կոմիտետ, կանոնաւորուի բամբակի առևտուրի գործը, բամբակագործներին լաւ սերմ մատակարարուի և այլն: Բայց մի պէտք է իրագործի այս բոլորը:

Երկու համաժողովներն էլ միաձայն եկան այն եզրակացութեան, որ այս բոլորը իրագործելու համար Անդրկովկասում պէտք է մտցնուեն զեմստովօններ:

Եւ իսկապէս, մինչև որ Անդրկովկասին չտրուեն զեմստովօններ, մինչև որ ազգաբնակչութիւնը ինքը չկարողանայ մտածել և հոգալ իր կարիքները ու ցաւերը, մինչև որ նրա բոլոր բարելաւութիւնները կախուած կը լինեն «բարի» և միևնոյն ժամանակ «կոշտ» մարդկանց խորհուրդներից և տէրութեան կողմից նշանակուած «չինովնիկներէց», մինչև այդ ժամանակ այս և այս տեսակ շատ ուրիշ «բարի ցանկութիւններ» կը մնան լոկ «ցանկութիւններ»:

Այս բոլոր «բարի ցանկութիւններին» կարելի է աւելացնել ևս մէկը, որը մեր կարծիքով շատ կարևոր է, և որը, դժբախտաբար, ոչ մի ուշադրութեան չէ արժանացել այդ համաժողովներից և ոչ մէկում: Մեր խօսքը «Միլլբադարական իրաւունքի» մասին է, որը մեծ խոչընդոտ է ներկայանում ոչ միայն բամբակագործութեան այլ և մանր գիւղատնտեսութեան բոլոր ուրիշ ճիւղերի զարգացման համար:

Միլլբադարական են կոչւում այն հողերը, որոնք լինելով առանձին անհատների սեփականութիւն, գտնւում են գիւղացիների ձեռքում, և վերջիններս այդ հողերով օգտուելու հա-

մար պարտաւոր են հողատիրոջ տալ ստացած բերքի մի յայտնի մասը (առհասարակ 30 մասից 4-ը):

Գիւղացիին իրաւունքը չունի իր բերքը հաւաքել, մինչև որ հողատէրը կամ նրա ուղարկած մարդը «չբարեհաճեն» գալ և ստանալ իրանց մասը: Հասկանալի է, թէ ինչ մեծ անյարմարութիւն է ներկայացնում այս բանը գիւղացու համար:

Օրինակ նա ցորենը կամ գարին պէտք է պահի խուրձերում և իրաւունքը չունի նրանց ժամանակին կալսել և հաւաքել, մինչև որ հողատէրը չստանայ իր «բահրան»: Յաճախ ցորենը և գարին հէնց խուրձերում էլ փտում կամ մկնեռն են ուտում մինչև աղայի գալը: Գալով բամբակագործութեան համար ներկայացրած անյարմարութիւններին՝ պէտք է նկատել հետեւելու: Ինչպէս յայտնի է, բամբակը միանգամից չի բացւում, այլ նա սկսում է բացուել մաս-մաս և անհրաժեշտ է նըրան այդպէս էլ հաւաքել:

Բամբակի մաս-մաս հաւաքելը թէ յարմար է գիւղացու համար, որովհետև նա իր ընտանիքի ոյժերով աննկատելի կերպով կարող է կատարել այդ և թէ բերքը չի ենթարկւում փչանալու վտանգին: Իսկ միւլքադարական հողերում, հողատէրը յաճախ շատ հեռու է ապրում, և իր յարմարութեան համար, պահանջում է որ բերքը միանգամից հաւաքուի: Հասկանալի է որ այդ դէպքում գիւղացին շատ դժուարանում է բաւականանալ իր ընտանիքի ոյժերով, և ստիպուած է լինում կամ բանւորներ վարձել, որ աւելի յաճախ է լինում, զգալի կերպով կրճատել իր ցանքսերի տարածութիւնը: Միւլքադարական իրաւունքը մնացել է ճորտութեան ժամանակից և այժմ ժամանակ է նըրան կամ բոլորովին ոչնչացնել կամ փոխադրել մի որեւիցէ ուրիշ բանով:

Թէ որքան շատ են այդպիսի հողերի թիւը Անդրկովկասում, մանաւանդ Երևանի նահանգում, ցոյց են տալիս հետեւեալ թուերը: Միայն Երևանի նահանգում այս տեսակ հողերի թիւը հասնում է 76 հազար դեսեատինի, որի վրայ գտնւում են 18 հազարից աւելի տնտեսութիւններ: Եթէ այս «միւլքադարական» հողերին աւելացնենք և այն «նազեմնի» հողերը, որոնք նոյնպէս տալիս են բերքի մի մասը, մենք կը պահանջ այդ տեսակ տնտեսութիւնների բաւական խոշոր թիւ:

Նր. Սարգսեան